

Over en naar aanleiding van een Nieuwfriese Anlautwijziging¹

door

Fr. VAN COETSEM
lid der Maatschappij

In een voor korte tijd verschenen studie over *Hjoeddeiske lúd-en formforoaringen* „Huidige klank- en vormveranderingen” (*Hark, de woanne kraeit!* „Hoor, de haan kraait!”)² deelt J. J. HOR interessante bijzonderheden mede over de westerlauwers-friese anlautwijziging *wod-* < *hod-* in gevallen als *hoánne* „haan”, *hodnts* „kempmaan”³.

In de kinderjaren van de schrijver spraken alle volwassen autochthonen in het gebied van Gaestmar nog duidelijk de anlaut-*h* uit. Toen echter kwam het al voor dat enkele jongeren van *hodnne woánne* maakten. Bij een later onderzoek in dit gebied (\pm 1900) bleek hem dat jongere mensen meer *wodnne* gingen gebruiken dan *hodnne*. Wat de actuele verbreiding van dit verschijnsel betreft, zegt hij : „Yn 't hiele Wetterlân, ja wol oan 'e Swette ta, kraeit folle mear de *wodnne* as de *hodnne*, dat wit ik sekuer, en ek yn' e Eastlike Wâlden oer gâns in stripe, foar safier 't dêr al gjin *wjânne* is”⁴. Hij beschouwt de zaak fonetisch en gelooft dat deze anlaut-*h* wegviel en dat in de plaats daarvan een *w* is komen te staan. Daarom spreekt hij ook van een substitutie : „Ik neam it leafst in substitúsje hwant in *h* foroaret nou ienris net geandewei en ûngemurken yn in *w*; dat is fonétysk in saek fan unmogelikheit. Né, hy fordwynt, om 't er mei aloan minder energy útsprutsen wurdt... en dan is 't ien fan beiden : it plak bliuwt leech, lyk as b. g. hokkerdeis-okkerdeis, of in ramplesant skout syn gat der tusken, sa 't by dizze *h-w*-wiksel gien is. Lykwols, dat it substitut yn dit gefal krekt in *w* is, hat wol dealske skoan syn fonétyske, net oan to ûntkommen wurkmaster”⁵. HOR poneert dus het volgende : *hodnne* > *-odnne* > *wodnne*, en neemt als mogelijke oorzaak van deze evolutie een versnelling van het spreektempo aan⁶.

(1) Prof. Dr K. FOKKEMA wees mij op het bestaan van het hier besproken probleem. Herhaalde en uitvoerige gedachtenwisselingen met hem hebben er stellig veel toe bijgedragen om mijn opvattingen over het probleem te verhelderen. Ook heeft hij voor mij verschillende malen navraag gedaan in Friesland. Ik betuig hem hier mijn oprechte dank voor zijn gewaardeerde medewerking.

(2) *De Pompeblêdden* (1949) 2, 37-39.

(3) Wanneer er verder sprake is van fries, standaardfries, enz., wordt hiermee het westerlauwers-standaardfries bedoeld. In gevallen als *hodnne* geef ik de plaats van het accent aan.

(4) *De Pompeblêdden* (1949) 2, 38.

(5) *Op. cit.* 38. In (*h*)okkerdeis hebben we met een incidentele wegval van anlaut-*h* vóór vocaal te doen. Dit gebeurt ook reeds in het ofr.; verg. Th. STEBS, *Gesch. der Fr. Spr. (Grundr. Germ. Phil.)* (1901), § 132, 1 en 2; W. STELLER, *Abriss der Altfr. Gram.* (1928) § 45, Anm. 1; W. L. VAN HELTEN, *Altostfr. Gram.* (1890) § 145a.

(6) *Op. cit.* 39.

Men kan echter hierbij de vraag stellen waarom, bij versnelling van het spreektempo, in de dialecten waar anlaut-*h* in *hoánne* wegvalt, dezelfde *h* niet verdwijnt in gevallen als *hálde* „houden”, *heit* „vader”, *holle* „hoofd”. Hierop zal men natuurlijk moeten antwoorden dat het *h*-verlies verband houdt met de op de *h* volgende zgn. stijgende diftong *oá*. Hiermee is dan het verdwijnen van deze *h* afhankelijk gesteld van wat er op volgt. Dan is het nodig te onderzoeken wat het eerste element is van *oá* b. v. in *hoánne*, en van het met *oá* parallele *uó* b.v. in *huódsje* „hoedje”⁷.

In zijn opstel *Inkelde opmerkingen oer it fryske klanksysteem*⁸, schetste K. FOKKEMA, reeds in 1938, een beeld van het fonologische systeem van het fries. Zijn doel was belangstelling voor dit onderwerp te wekken en vooral daarover een discussie te openen. Daar deze opzet mislukte, kwam hij, in 1940, op hetzelfde onderwerp terug in zijn *Over de friese klinkers*⁹.

In beide opstellen heeft hij het ook gehad over de zgn. stijgende diftongen in het fries, en blijkbaar heeft zijn opvatting hieromtrent geen wijziging ondergaan. Hij neemt aan dat bij de „stijgende diftongen” die met „*ɥ*” (bedoeld wordt *i*) beginnen (*beántsje* „boontje”, *ffild* „veld”) *i* als *j* gerealiseerd wordt, „al is de uitspraak, doordat er dikwijls een consonant voorafgaat, minder vrijvend, meer vocaal, dan wanneer de *j* in de aanvang van het woord staat”¹⁰. Hij beschouwt een dergelijke „tweeklank” niet als een foneem, maar als een combinatie van twee fonemen. De door diftongering ontstane *j* (*i*) + voc. is dus fonologisch gelijk aan de met oude *j*-anlaut corresponderende fonemencombinatie. Dit is volkomen juist en behoeft niet meer door woordparen bewezen te worden.

In deze studie moet inderdaad de vraag beantwoord worden, of er voldoende grond is om daarnaast een zgn. stijgende *u*-diftong verschillend van een met *w*-anlaut corresponderende fonemencombinatie voor het fries aan te nemen. Hiertoe geeft FOKKEMA aanleiding wanneer hij schrijft : „Hetzelfde gaat niet precies op voor de tweeklanken die met een *ü* (bedoeld wordt *u*) beginnen : bijv. *toar* „dor”, *hoazen* „kousen” en *murre* (*lees múrre* = *muórre*) „muur”. Een samenvallende van de halfvocaal met de consonant *w* (hiermee wordt in de eerste plaats de labiodentaal bedoeld)¹¹ heeft

(7) Daar het hier gaat over het eerste element van *oá* en *uó*, kunnen verschijnselen waarbij het tweede element betrokken is (verg. *hodzzen* „kousen” met lange *a*) vanzelfsprekend buiten beschouwing blijven.

(8) *Frysk Jierboek* (1938) 36-45.

(9) In *Bundel Opstellen aan Prof. dr C. G. N. de Vooy*s (1940) 140-145.

(10) *Over de fr. kl.* 143. Verg. ook zijn *Beknopte Fr. Spraakk.* (1948) § 26 en vooral 31.

(11) Behalve uit mijn verdere uiteenzetting blijkt dit ook uit FOKKEMA's *Beknopte Fr. Spraakk.* §31 : „Tussen de *ü* en de *w* is wel verschil dat veroorzaakt wordt, doordat de medeklinker *w* niet met de lippen maar met de onderlip tegen de boventanden wordt gevormd.”

niet plaats : de uitspraak met *w* wordt als fout beschouwd ; in een woord als *woartel* worden de *w* en de halfvocaal *ü* gerealiseerd ; er is verschil tussen *wa(r)t* „wrat” en *hoa(r)t* „poos”, tussen *wolle* „willen” en *woelle* „gewoeld”. Hieruit volgt dat consonant en halfvocaal onderscheiden blijven. Het tweede deel van deze tweeklanken zijn de fonemen *a*, *a:* en *ò*. Het lijkt mij het zuiverst ook deze tweeklanken als phoneemverbindingen te zien. We moeten dan aan de klinkerfonemen de *ü* (de halfvocaal) toevoegen, die de overgang vormt tussen *u* en de consonant *w* ; een dergelijke overgang tussen *i* en *j* bestaat er fonologisch niet ; in de *j* zijn consonant en halfvocaal samengevallen. Merkwaardig is dat kinderen die de phoneemverbindingen *üa* bijv. in *boartsje* „spelen” nog niet meester zijn de *ü* vervangen door *j* een bewijs van de correlatie tussen de twee fonemen”¹². Tot zover Fokkema.

In deze voorstelling van zaken wordt echter niet gesproken over het onderscheid tussen de bilabiale *w* en de labiodentale *w* (die ik in het vervolg noteer als *w'*) ; dit zijn twee wijzen van uitspraak die in het fries, zij het dan in verschillende posities, voorkomen. Hierover had FOKKEMA echter reeds het volgende geschreven : „Yn it Frysk wirdt de *w* oan it bigjin fan in wird b. g. *wyn* spritsen mei de lippe tsjin de boppetosken en yn *dwaen* mei beide lippen. Howol der dos forskil in foarming is... wirdt dit forskeel net brûkt yn de taelbou : der binne gjin wirden dy't allinne troch dizze *w*'s ûnderskieden wurde enz.”¹³. Volgens deze stelling zijn *w* en *w'* twee fonetische realisaties van een enkel foneem. Daar FOKKEMA, in zijn redenering, in de eerste plaats rekening houdt met de labiodentale uitspraak van het foneem *w* en de bilabiale *w* als een combinatorische variant daarvan beschouwt, moest hij vanzelf tot het aannemen van een *u*-foneem als eerste element van *od*, *uó* komen. Men kan zijn opvatting als volgt voorstellen.

<i>wyn</i> „wind” :	<i>w'</i>	fonol. versch. ≠	<i>u</i> : <i>toár</i> „dor”
fonol. gelijk			
<i>dwaen</i> „doen” :	<i>w</i>		

Ik meen dat men de zaak anders moet zien. Als algemene regel kan gelden dat de oudgerm. *w* in het nieuwfries vertegenwoordigd wordt in de anlaut door de labiodentale *w'*, na consonanten gewoon-

(12) *Over de fr. kl.* 143 ; ook reeds in zijn *Ink. Opm.* 42. Ik zou hier nog willen laten opmerken dat FOKKEMA's stelling : *u* + voc. fonologisch verschillend van *w* + dezelfde voc. een eigen fonologische betekenis aan de zgn. stijgende diftong toekent. Dit is op goede gronden al verworpen door F. DE SAUSSURE, *Cours de ling. gen.* (1949) 92. Ook de foneticus M. GRAMMONT, *Traité de phon.* (1939) 110, volgt hierin DE SAUSSURE, al merkt hij op dat, fonetisch gesproken, diftongen als *ia*, *eo* wel voorkomen. Zoals ik wil aantonen, spreekt het friese materiaal DE SAUSSURE niet tegen.

(13) *Ink. Opm.* 37.

lijk door de bilabiale *w* en bij sommige Friezen door de labiodentale *w'*¹⁴.

Laat ik eerst het geval van de uitspraak met *w* in postconsonantische positie bespreken. Bij deze komt tegenover *j* een tweeledigheid *w*, *w'* te staan. Wanneer nu FOKKEMA zegt dat b. v. in *toðr* het eerste element van *oð* niet verward wordt met *w* — zoals men gezien heeft, bedoelt hij hiermee *w'* —, dan kan hij gelijk hebben. Maar het is daarbij zeer de vraag of het eerste element van *oð*, *uð* zich niet geïdentificeerd heeft met de bestaande bilabiale consonant *w*.

Om dit te bantwoorden, moet men nagaan of het eerste element van b. v. *oð* fonologisch verschillend is van de bestaande *w* (na consonanten) in woordparen als *koðrtsje* „korten” / *kwartsje* „kwartje”, *koðrte* „korten” / *kwatte* „uitspuiten” (Fr. Wdb.). Bij het ondervragen van Friezen is mij niet gebleken dat zij een onderscheid maken of horen bij de uitspraak van deze woorden. Ook Prof. FOKKEMA kan in de geciteerde woorden geen onderscheid horen. Dit wijst dus niet op een fonologische oppositie *o(ð)/w(a)*. Het probleem hoe het eerste element in *oð/wa* fonetisch gerealiseerd wordt is daarbij van ondergeschikt belang.

In dit geval bestaat er symmetrie tussen *j* (*i*) en *w* (*u*). Immers, in beide gevallen is een door diftongering ontstane zgn. *i/u* samengevallen met een oude *j/w*. FOKKEMA's *u*-foneem is dus ten slotte hetzelfde als wat ik de bilabiale *w* heb genoemd. In zijn systeem ontbreekt echter de constatering van de fonologische gelijkheid *o(ð)/w(a)* enerzijds en *u(ó)/w(o)* anderzijds. Men ziet thans beter de zeer natuurlijke correlatie *w/j* in een geval als *boð(r)tsje/* woudfriese kindertaal *bjatsje*.

De vraag of er een fonologische oppositie bestaat tussen *w* en *w'*, moet echter opnieuw ter sprake gebracht worden, daar FOKKEMA's stellingen hier tot een contradictie hebben geleid. Hij heeft immers gezegd dat *w'* (*wyn*) fonologisch gelijk is aan *w* (*dwaen*) en dat

(14) Deze weifeling in postconsonantische positie wordt al geconstateerd door SIEBS, *Gesch. der fr. Spr.* 1, 1251, doch hier heet het „verbindungen *sw*, *dw*, *kw* in denen schwanken herrscht”. Verg. P. SIPMA, *Phon. & Gram. of mod. West Fris.* (1931) 5: „*w* is bilabial after *d*, *t*, *s*, *k*; labio-dental in other positions.” Die andere posities zijn anlaut en „medially in the verb” b. v. *hawwe* „hebben”. Zie de lijst op blz. 47 en 48 en ook blz. 18. Dat ik spreek van *w* in postconsonantische positie, terwijl SIPMA e. a. het alleen hebben over *w* na *d*, *t*, *s*, *k* is gerechtvaardigd door het feit dat de oude *w* alleen voorkomt na deze consonanten. Hiermee wordt trouwens de oergerm. toestand gereflecteerd, met dit verschil echter dat oergerm. *hw*- reeds in het oudfries zijn *h* verloor (verg. spellingen als *hwila*, *wila*; STELLER, *Altfr. Gram.*, § 45, Anm. 2), waardoor *w* in dit geval in de anlaut kwam te staan; deze *w* werd met de vanouds anlautende *w* normaal labio-dentaal. Voor de soms voor *w'*, *j*, *r*, *l* voorkomende lichte aanblazing, zie SIPMA, *Phon. & Gram.*, § 73 en vooral L. P. H. EIJKMAN, *Descr. phon. des sons de la langue fris. parlée à Grouw* (*Arch. Teyler, Haarlem*) (1906) 35, waaruit blijkt dat deze aanblazing geen fonologische waarde heeft. EIJKMAN spreekt van *w* (bilabiaal), *r*, *j*. De intervocalische *w* als in *hawwe* „hebben”, die trouwens *w* uit oergerm. *þ* heeft, kan ik hier verwaarlozen. Dezelfde regel als bij SIPMA ook bij FOKKEMA, *Bekn. Fr. Spraakk.* § 33, 4. De weifeling *w/w'* in postconsonantische positie ook bij EIJKMAN, *Descr. phon.* 39.

w'/w in fonologische oppositie staat tot *u*; daarbij heb ik de fonologische gelijkheid van de zgn. *u* en *w* aangetoond. Hierop voortbouwend komt men dus bij het bepalen van de fonologische verhouding *w'/w* tot een tegenstrijdigheid. Laat ik daarom thans ook het geval bespreken van de uitspraak *w'* voor oude *w* in postconsonantische positie, die eveneens bij Friezen aangetroffen wordt.

Deze werd al door EIJKMAN voor het grouws in 1906 opgetekend¹⁵. Hier kwam toen *w'* (door Eijkman als *v* genoteerd) in genoemde positie alleen „exceptionnellement” voor. Hij had ze gehoord in *tva* : „twee” *tvaintax* „twintig” (3 maal), *kvab* „kwab” (1 maal), *svi:r* „zwaar” (1 maal), *kvEada* „kwade” (1 maal), maar daarnaast 4 maal in *svanən* (normale spelling *soannen* „zonen”), terwijl men in dit laatste geval juist te doen heeft met *od* en niet met *wa*. Het laatste voorbeeld is een sterke bevestiging van de boven reeds aangetoonde fonologische identificatie van *o(d)* met *w(a)*.

Men kan dus volgende voorstelling van zaken geven.

1) Voor de Fries die in postconsonantische positie *w* uitspreekt (Fokkema) :

wyn : *w'*
twa : *w*
toár : *w*

Zo het op FOKKEMA's onderzoek teruggaand argument, volgens welk *w'* en *w* (dit laatste bij Fokkema *u* (*ü*)) in de anlaut van *woártel* op elkaar kunnen volgen¹⁶, deugdelijk is, kan men aan een oppositie *w'/w* denken. Het feit dat een uitspraak *tw'ar* van *toár* als fout (?) beschouwd wordt, laat ik liefst in het midden.

2) Voor de Fries die in postconsonantische positie *w'* uitspreekt :

wyn : *w'*
twa : *w'* (daarnaast *w*?)
toár : *w'* (daarnaast *w*?)

w' en *w* zullen in dit geval gevoeld worden als fonetische realisaties van één foneem.

De gegevens onder 1) en 2) wijzen niet direct op een fonologische oppositie *w'/w*. Misschien mag men aannemen, vooral met het oog op 1), dat *w'* en *w* in het fries twee fonemen kunnen zijn¹⁷.

Uit EIJKMAN's belangrijke studie is behalve het geval *svanən* nog meer bewijsmateriaal te halen voor de identificatie van *o(d)* met *w(a)* en van *u(ó)* met *w(o)*.

(15) *Descr. phon.* 39.

(16) Ook zo te besluiten uit SIPMA, *Phon. & Gram.* 174.

(17) Voor dit fonologische criterium, zie P. ERINGA, *Het phonol. Quantiteitsbegrip* (1948) 4 volg. Verg. ook N. VAN WIJK, *Phonologie* (1939) 101.

Opmerkelijk zijn bij hem fonetische spellingen als *bwatsjə* (boartsje), *hwanə* (hoanne)¹⁸ enz. met een *w* die voor EIJKMAN bilabiale waarde heeft.

Hij beschouwt *od* en *uo* — door hem, naar gelang van de uitspraak, gespeld *wa*, *wo*, *wò* — als „une transition aux diphtongues”, al voegt hij er aan toe: „Dans ces mots (*skwòrə* „skuorre, schuur”, *mwòrə* „muorre, muur” e. a.) la majorité prononçait *wò*. Les autres faisaient entendre *uo* avec le même accent sur chacune des parties”¹⁹.

Veelzeggend is het feit dat hetzelfde teken *w* moet dienen zowel voor *wò* in *skwòrə* en *wa* in *dwarən* „deuren” als voor *wa*: in *twa*: „twee” en *we*: in *kwe:lə* „kwelen”, waar in deze twee gevallen *w* teruggaat op een oudgerm *w*. Eijkman heeft hierin dus geen onderscheid gehoord.

Bij zijn reeds aangehaalde woorden: „Les autres faisaient entendre *uo* avec le même accent sur chacune des parties”, vooral bij dit „même accent” zal men misschien geneigd zijn *uo* als een zgn. stijgende diftong te beschouwen. Men dient echter Eijkman's mededeling te zien in het geheel, d. w. z. tegenover het geval *j*. Daarvoor noteert hij steeds *j*, maar hij zegt: „Le *j* se prononce avec peu d'énergie et approche, surtout après une consonne, le son de *i* bref. Cependant j'ai préféré la transcription *j* pour ne pas augmenter sans nécessité le nombre, assez grand déjà, des diphtongues et des triptongues”²⁰. Toch vermeldt hij *iE* (*fiEtjen* „veertien”) bij de „diphtongues brèves”, en zegt daarover: „L'accent tonique dans la diphtongue *iE* est incertain, comme je l'ai déjà dit; tantôt on dirait qu'il tombe sur *i*, tantôt on s'imagine l'entendre sur *E*. Je n'ai observé cette singulière diphtongue que dans *fiEtjan*, *fiEtax*”²¹. Nochtans zal men hiervoor geen fonologisch onderscheid *i/j* dienen te construeren. Typisch is wel dat deze woorden in de friese spelling, ook al bij GYSBERT JAPICX, juist met *j* voorkomen: *ffirtsjin*, *ffirtich*.

Wat aan het experiment van EIJKMAN en aan zijn materiaal ontegensprekelijk een zeer grote waarde geeft, is het feit dat hij het grouws heeft opgetekend zonder voorafgaande studie van het fries en vooral van de spelling van deze taal²². Dit onafhankelijk-zijn tegenover het schriftbeeld mist men juist in andere werken²³.

(18) *Descr. phon.*, b. v. 7, 35.

(19) *Op. cit.* 30. In gevallen als *muoike* „tante” noteert EIJKMAN een semi-vocaal; hij classificeert *uoi* dan ook bij de „triptongues ordinaires”. Zie ook FOKKEMA, *Over de fr. kl.* 145.

(20) *Op. cit.* 39.

(21) *Op. cit.* 32; ook 29.

(22) *Op. cit.* 4 en 5. Ik wil er hier nog op wijzen dat gevallen als *pwatI(E)əd* „poatlead, potlood” (blz. 16 volg.) voorkomen bij deze woorden, waarvan hij „les sons” onderzocht heeft „selon la méthode objective et subjective”.

(23) Dat SIPMA in zijn *Phon. & Gram.*, dat zeven jaar later dan de studie van EIJKMAN verschenen is, nog vasthoudt aan een onderscheid tussen *o* van *od*, *u* van *uo* en *w* van *wa*, *wo* (blz. 17 en 18) is wel geconstrueerd onder invloed van het schriftbeeld.

Het is trouwens opmerkelijk dat dezelfde auteur in zijn recent werk *Ta it Frysk* (1948) I, 46 volg. FOKKEMA's denkbeelden in ruime mate benadert. Toch wordt hier

Men kan nog vragen waarom men steeds *oa* in *boádskip* „boodschap” (naast *bóade*), *moánne* „maan”, *skóalle* „school” e. a. spelt en niet *bwadskip*, *mwanne*, *skwalle*. Dit opmerkelijk verschil met hetgeen er gebeurt met het spellen van *i/j*, vindt m. i. zijn verklaring in het feit dat het schriftteken *w*, zoals men boven gezien heeft, in het nieuwfries een dubbele waarde heeft, terwijl *j* er maar één heeft. Ook daardoor zegt FOKKEMA dat het eerste element van *oá*, b. v. in *toár*, niet verwardt wordt met *w*, want in *w* zag hij in de eerste plaats de labiodentale *w'*. Als men bedenkt dat in het oudfries *w* in alle posities alleen bilabiale waarde had, is het niet verwonderlijk dat er daarentegen wel een oudfries spelling *wa* voor oorspronkelijk *oa*, b. v. in *dwán* (nieuwfries *dwaen*) < *doán* < *dóan* kon ontstaan.

Er blijft nog een geval te bespreken. Zoals men gezien heeft, moet men, voortbouwend op FOKKEMA's argumentatie in verband met *woártel*, tot een oppositie *w'/w* komen. In de anlaut van dit woord worden de eerste twee elementen afzonderlijk gerealiseerd, het eerste als *w'*, het tweede als *w*. Ik heb echter Friezen ook *wátel* horen uitspreken, met een soort van min of meer gerekte bilabiale anlaut-*w*, of wellicht juist: een *w* met een min of meer vocalische voorslag „*w*”; dit hoort men ook in *woánne* (< *hoánne*). Maar deze twee wijzen van uitspraak voelt Prof. FOKKEMA als fonologisch niet verschillend; ze staan echter in fonologische oppositie tot *w'*; dus: „*wolə* = *w'wolə*” „wuolle, gewoeld” ≠ *w'olə* „wolle, willen”. Een stellig bewijs dat men in elk geval te doen heeft met een anlautgroep, levert ons de verdere ontwikkeling in de kindertaal van de Wouden. Zoals daar *boártsje*, *fuóttē* „voeten” e. a. tot *bjatsje*, *fjotten* wordt, ontwikkelt zich *woártel* en *woánne* tot *wjattel* en *wjanne*, beide met anlaut-*w'*.

Ik kan thans terugkeren tot het door Hof gestelde probleem *hoánne* > *woánne*. Tegenover *oá* en *úo* in b. v. *soan* „zoon” en *hoed* „hoed” treden *oá* en *uó* op in het mv. *soánnen* en *huódden*. Laat ik hier voortwerken op mijn stelling: $o(d) = w(a)$ en $u(ó) = w(o)$. Bij de verbinding met een anlautconsonant in b. v. *boártsje*, *fuóttē*, *hoánne* enz. ontstonden dus de anlautgroepen *bw-*, *fw-*, *hw-* enz. De groep *hw-* blijkt in het fries niet stabiel te zijn, doordat hij in het fonologische systeem van deze taal niet voorkomt. Zolang de anlaut fonologisch als *h + o-/u-* gerealiseerd werd, kon hij zich evengoed als in *heit*, *holle* en derg. handhaven. Pas toen het tweede element, door accentverschuiving, zijn vocalische waarde verloor en voor het bewustzijn samenviel met de vanouds bekende postconsonantische bilabiale *w*, ontstond de in het systeem niet voor-

het vocalisme in *stiénne* „steenē”, *bedámmē* „boomen”, *doárren* „deuren” bij de zgn. stijgende diftongen gerangschikt, waarbij het eerste deel een semi-vocaal genoemd wordt. Van een fonologische gelijkheid van deze semi-vocaal met (oude) *j* event. *w* wordt hier niet gesproken.

komende anlautgroep *hw-*, die bijgevolg gereadapteerd kon worden. Hierin zal men, de oorzaak van de wijziging *hod-* > *wod-* moeten zoeken en niet in een versnelling van het spreektempo.

In de *hw*-anlaut, verdween, de *h*²⁴, en dit verlies werd gecompenseerd door een rekking van de *w-*, of wellicht juist: door een aan de *w* homorganische min of meer vocalische aanloop, dus *uw-*, wat zoals men gezien heeft, fonologisch niet verschillend is van *w'w*. Men dient dit in elk geval te beschouwen als een readaptatie²⁵. naar een bestaande modelgroep, nl. labiaal (labiodentaal) + bilabiale *w*, die men in het biz. vindt in *woartel*, maar ook in *boartsje*, *fuóttē* enz.

Bij wijze van vergelijking is het de moeite waard nog te wijzen op een andere fonologische readaptatie van *hw-*, met name in het limburgs. Ik citeer in dit verband de door Prof. L. GROOTAERS²⁶ beschreven vormen die voorkomen in het uiterste zuid-oosten van Belgisch Limburg, nl. in Dietse-Heur, Vrerē, Mal, Sluizen enz.: *gwof* „hof” < **hwof* en *gwor* „(hoofd)haar” < **hwor* < **huor*. Over deze zgn. consonantcombinatie zegt Prof. GROOTAERS: „deze was voor het fonologisch systeem van deze dialecten geheel nieuw en kon zich niet handhaven; ze werd tot *gw*”.

In hetzelfde friese gebied waar *hoánne* tot *woánne* wordt, moet *huódsje* „hoedje” zich normaal tot *wuódsje* ontwikkelen. Hierover heeft Hof niets medegedeeld. EIJKMAN daarentegen vermeldt voor Grouw *wòtsjə* naast *wanə*, beide met enkelvoudige bilabiale anlaut²⁷. Het is zeker niet overbodig er ten slotte op te wijzen dat de parallelle anlautgroep *hj-* in het grootste gedeelte van het friese taalgebied en in het standaardfries als *j-* uitgesproken wordt²⁸.

(24) Interessant is de vergelijking met de ontwikkeling van oergerm. *hw-* (idg. *ku-*) in de verschillende germ. dialecten. Een bondig maar duidelijk overzicht hiervan geeft L. L. HAMMERICH, *Laryngeal before Sonant* (1948) 3 volg. Voor de ontwikkeling tot *kw-* in westelijke delen van de skandinavische taalgroep verg. ook A. NOREEN, *Gesch. der nord. Spr. (Grundr. germ. Phil.)* (1913) 25, 121 en GRAMMONT, *Traité de phon.* 235.

(25) Men kan deze readaptatie trachten te verklaren op grond van de opvatting dat de bilabiale *w* in de anlaut, in het nieuwfries, niet voorkomt. Maar in *oárder* „orde” zou er wel een bilabiale *w-* anlaut zijn. Dan zou men ook *oárder* met *uw-* anlaut (event. *w'w-*) moeten hebben, wat weer in de woudse kindertaal tot *w'j-* moest worden. Hiervan heb ik geen zekere bevestiging kunnen krijgen. Alleen een Drachtster deelde mee: „dat er wel sommige waren die het zeiden; maar dat dit meer het gevolg was van die andere woorden die zo uitgesproken werden. Maar over het algemeen hoorde het zo niet.” (Uit een brief aan Prof. FOKKEMA). Anderen deelden mee dat *w'jadder* (in Drachten) niet voorkomt. Verg. nog EIJKMAN, *Descr. phon.* 39.

(26) *De aangeblazen H in het Oosten van ons land* (Versl. en Med. Vl. Ac.) (1942) 224.

(27) *Descr. phon.* 35.

(28) Zie nog J. J. Hof, *Fr. Dialectgeographie* (1933) 153, 156, 192, 193, 283. Voor aanblazing voor *j* e. a. zie noot 14.

In een vervolg (*Bjatsje op 'e bjarren* (I))²⁹ op de boven aangehaalde studie bespreekt Hof de wijziging van het eerste element in *oá* en *uó*, die tot *ja* en *jo* worden na labialen en labiodentalen. Men hoort dus in plaats van *boártsje*, *buórren*, *poásk*, *puóllen*, *moáinne*, *muórrre*, *woáinne*, *wuólje*, *foárke*, *fuóttten* met *bw-*, *pw-* enz. deze woorden met *bj-*, *pj-* enz.³⁰ Voor *woáinne* komt dus normaal *wjanne* (= *w'janə*) voor. Bizarheden mede in verband met de verbreiding van dit verschijnsel heeft Hof reeds in 1933 in zijn *Fr. Dialectgeographie* medegedeeld. Daar schrijft hij o. m. „Van de Friesche diphtongen zijn voor den ongeoeffenden mond wel het moeilijkst de rijzende diphtongen *oá* en *uó*, na labio-dentalen en labialen. Friesche kinderen zeggen voor *boártsje*, spelen, *buórren*, burenen, *foárke*, vork, *fuóttten*, voeten..., aanvankelijk meest *bátsje*, *borren* enz., vervolgens soms nog een tijdlang *bjátsje*, *bjarren* enz., en pas daarna het rechte. De kinderuitspraak duurt te langer naarmate de kinderen meer onder onfrieschen invloed staan. In de laagveenstrook nu van Heerenveen tot Drachten dreigt de uitspraak *bjátsje* enz. de gewone te worden althans na *b*, *f*, *p* en *w*”³¹. Aan de hand van een recent onderzoek bevestigt hij thans deze feiten en concludeert o. m. dat haast over de hele oostelijke Wouden en over een deel van de noordelijke het verschijnsel voorkomt, „al is 't seldsumens dat minsken fan hwat jierren der mei oanhelle binne, al is op 't iene plak ek gáns slimmer as op 't oare”³². Zo althans de gegevens juist en compleet zijn, kan men zeggen dat in het woudfries de wijziging *w — j* alleen bepaald wordt door de natuur van de voorafgaande consonant die een labiaal of een labiodentaal is. Het verschijnsel komt, althans bij zijn oorsprong, niet voor na dentalen of gutturalen³³. In de groepen *bw-*, *pw-* enz. wordt de opeenvolging van twee labialen, waarvan de eerste ook een labiodentaal kan zijn, blijkbaar niet verdragen. De tweede labiaal, nl. *w* wordt gedissimileerd tot de er mee corresponderende palataal *j*. Men heeft hier dus te doen met een dissimilatieverschijnsel en het is dan ook volkomen ten onrechte dat men deze ontwikkeling mouillering heeft genoemd³⁴. Er is alleen dan van mouillering sprake, wanneer de *j* haar invloed laat gelden op het naburig consonantisme.

(29) *De Pompeblédde* (1949) 4, 81-85.

(30) Een naar zijn oorsprong en ontwikkeling totaal verschillend verschijnsel, maar met een min of meer gelijksoortig resultaat (*huof* „hof”, *gjófke* „hofje”) deelt Prof. GROOTAERS mee in *De aangeblazen H* 224. Verg. thans ook J. L. PAUWELS, *De stijgende dift. in het O. van Zuid-Brab.* (*Taal en Tongval*) (1950) 19, 21, 22 (*buəm* „boom”, *bjəməkə* „boompje” e. a.).

(31) Blz. 10.

(32) Resultaten van dit onderzoek in *De Pompeblédde* (1949) 5, 103-106.

(33) Wanneer men het thans ook een enkele keer kan horen na een gutturaal of een dentaal, kan dit wel geschieden onder invloed van het verschijnsel in : lab. (lab.-dent.) + *w*. Dit is echter zonder belang voor het bepalen van de oorzaak. In een brief aan Prof. FOKKEMA deelt de heer H. K. SCHIPPERS, leraar aan de kweekschool in Drachten, mede dat hij een enkele keer *hjarke* voor *kuórke* en *tjarren* voor *tuórren* gehoord heeft, maar blijkbaar beschouwt hij dit ook als een incidenteel geval.

(34) Verg. b. v. SIFMA, *Ta it Frysk* 1, 60 : „boarst-bjast...; *saneamde mouillearing* yn it opgeande twald”.

Wil men de oorzaak³⁵ van dit verschijnsel met enige zekerheid kunnen bepalen, dan zal men nog eerst andere vragen moeten beantwoorden. Zo b. v. in hoever de *w'*-uitspraak in postconsonantische positie doorgedrongen is in het fries en in het bijzonder in het woudfries. Men kan inderdaad de vraag stellen of er geen verband bestaat tussen deze *w'*-uitspraak en het besproken verschijnsel.

In mijn bespreking van deze ook voor de algemene linguïstiek belangwekkende nieuwfriese anlautwijziging, heb ik nog op andere problemen gewezen, waarvan de oplossing alleen zal kunnen gegeven worden door of na een onderzoek in Friesland zelf.

(35) Hof zoekt deze in vreemde invloed: „De oorzaak is, dat zich tijdens de laatste paar eeuwen steeds vele Overijselsche of Stellingwerfsche veenarbeiders-families, in dit gebied gevestigd hebben en voor het grootste deel Friesch zijn gaan spreken.” (*Fr. Dialectgeographie* 10). Verg. nog *De Pompeblédde* (1949) 4, 85.